

ביאורים

הרמב"ם הגדיר בתחילה שהידיעה הראשונית על מציאות ה' היא המצוה הראשונה בתורה. כעת הוא קובע שמצוות עשה השנייה, הכרוכה בראשונה, היא ההכרה בייחוד ה'. לא די שהאדם ידע שה' קיים ומשגיח, אלא חובה עליו לדעת שה' הוא אחד. זאת מניין לנו? כדי ליישם את המצוה הזו הכללית, מפרט הרמב"ם שני מאפיינים נוספים בנוגע לה': הוא נצחי והוא נבדל, כלומר: אינו גשמי, לא בעל גוף ובלתי מוגבל. הרמב"ם מקדים כמה כללים הבנויים על ההיגיון, ובעזרתם, מנסח שרשרת מסקנות שמובילות אותנו למסקנה הכרחית על ייחוד ה' (1). א. העולם לא יכול לנוע מעצמו, אלא בעזרת מסובב. < ב. כיוון שהעולם נע תמיד בלי הפסק, זה מוכיח שהמסובב אותו הוא נצחי. 2. המציאות הגשמית תלויה בזמן, כיוון שהיא מושפעת מכוחות הטבע שגורמים לה להשתנות עד לבלייה מוחלטת. < ב. כיוון שה' הוא נצחי, הוא לא חלק מהמציאות הגשמית אלא נבדל לגמרי. 3. א. הסיבה לכך שיש דברים דומים שהתכלית שלהם זהה, כגון כסאות בגדלים ובגוונים שונים, היא שלכל אחד מהם יש גוף משלו. במציאות רוחנית דברים זהים מתאחדים, ורק במציאות גשמית ייתכן ריבוי של דברים זהים. < ב. כיוון שה' אינו בעל גוף, לא ייתכן שיש כמה 'אלוהות', אלא מוכרח שה' הוא אחד.

הרמב"ם מורה לנו את הדרך לקיים את מצוות התורה היסודיות ביותר, על ידי שימוש בכללי ההיגיון, במדע ובפילוסופיה. דברי הרמב"ם מבוססים, כמובן, על התפיסות המדעיות בדורו. על פי הרמב"ם, כפי שנראה יש לעבוד בכלי המדע של הזמן, על אף מוגבלותם. הרמב"ם מקצר לנו את הדרך, ואינו מבסס כאן את הכללים הללו, אלא מניח אותם כאקסיומה. ההיגיון המובנה בשכלנו, הוא אחד מהכללים שבהם אנו מקיימים את מצוות התורה, כמו עם שאר איברי הגוף. אולם ההיגיון איננו פועל בחלל ריק, אלא בנוי על התבוננות בבריאה. מדעי הטבע מורים על כך שהעולם איננו סטטי, אלא מצוי בתנועה מתמדת. כאשר מחברים לנתון הראשוני הזה את החכמה האנושית, מתברר שהעולם עצמו מכריז על נצחיותו, נבדלותו וייחודו של הבורא.

בין השיטין, עומד הרמב"ם על ההבחנה בין המציאות הגשמית למציאות רוחנית. הרוחניות מעניקה לגשמיות תכלית ומהות, ואילו הגשמיות מעניקה לרוחניות כלים ומימוש. המהות של כל הכיסאות בעולם היא אחת, והיא קיימת לפני שהכיסא נוצר וגם לאחר שהתפרק. המגוון והכמות וכן הבלאי, של הכיסאות הקיימים, נובעים רק מהחומרים הגשמיים שמרכיבים אותם. המהות של העולם כולו היא אחת, והיא קיימת עוד לפני שהעולם נברא ויכולה להתקיים גם אם הוא יתכלה. כדי להבין מהי התכלית והמהות של העולם, צריך לדעת את ה'. ואי אפשר לדעת את ה', בלי לדעת שהוא נצחי, נבדל ואחד. אולם המהות של הכיסא, נעדרת משמעות בלי היישום המעשי שלה בכיסא בנוי. לעומת זאת המהות של העולם, אינה יונקת את המשמעות שלה מהעולם, כיוון שמציאות ה' איננה תלויה בעולם. לכן גם הידיעה על כך שה' הוא 'אחד' איננה סוף הדרך, כי צריך גם להבין מה זה אומר. בעולם שלנו אנחנו מכירים 'אחד' גשמי כמו גוף האדם שמורכב מהרבה חלקים, או 'אחד' רוחני כמו מהות הכיסא שמתייחסת להרבה פרטים. אולם יש סוג נוסף של 'אחד', והוא ה' אחד'. זה לא דומה לשום דבר שאנחנו מכירים. אנחנו לא מבינים מה זה בדיוק, אבל אנחנו צריכים לדעת שזה לא מה שאנחנו חושבים.

הרחבות

• חקירת מציאות ה' לעומת חקירת אחדות ה'

לפיכך אי אפשר שיהיה אלא אחד. בסעיפים אלו הרמב"ם מוכיח בצורה שכלית, את אחדות ה'. אולם אם נעיין בסעיפים אחרים בעניין מציאות ה', נראה שהרמב"ם לא הביא לכך ראיות שכליות אלא קביעה כי "יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון" [יסודי התורה א, א]. מכך למד רבי צבי אלימלך שפירא, בעל ה"בני יששכר", שלדעת הרמב"ם אין חובה לחקור את מציאות ה' בראיות שכליות: "על כרחך דעתו דאין מן הצורך על פי התורה לחקור חקירה על זה (על מציאות ה') במופת (בראיות שכליות), רק (אלא) לסמוך על הקבלה (מסורת)" אולם ביחס לייחוד ה' הרמב"ם כן מביא הוכחות שכליות, שכן הוא סובר שהתורה מחייבת אותנו לחקור זאת: "מדאמרה תורה 'שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד', הכוונה שמע והבן ישראל ה' שהוא אלהינו ה' אחד" [דברים נחמדים, יסודי התורה א, ז].

הדברים שהרמב"ם מעלה בפרקים א-ב מוגדרים כמעשה מרכבה [יסודי התורה ב, יא], וכידוע, חז"ל הדריכו אותנו לא לחקור באופן שכלי עניינים גבוהים אלו ללא הכנה ראויה [חגיגה פרק ב, משנה א, הלכות יסודי התורה ד, יג]. על כן ברור מדוע הרמב"ם לא מביא כאן הוכחות שכליות למציאות ה'. אולם אם-כן, מדוע הוא סובר שיש ציווי לכל יהודי לחקור את אחדות ה'?

ננסה להציע הסבר לשיטת הרמב"ם. על פי הרמב"ם, האמונה באחדות ה' שוללת את הגשמת ה' כמו שכתב "אלוה זה אחד הוא... ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות". איננו יכולים להבין בשכלנו בצורה מוחלטת כיצד ייתכן שהקב"ה נמצא ופועל ללא גוף. ואולי דווקא משום כך יש חשיבות גדולה כל כך לשלילת ההגשמה (יחד עם תפיסת האחדות). אחרי שמתברר לאדם שלא ייתכן שהקב"ה הוא בעל גוף, הוא מבין שלא ייתכן תפיסה שלמה של מציאות ה' על ידי השכל האנושי. מתוך כך מובן שניסיון לחקור באופן שכלי את נצחיות ה' ואת הווייתו ללא ההכנות הראויות הוא הבל (עיין בפירושו המשני לרמב"ם שם, ובמורה נבוכים א, לא-לג שמבאר שהחקירה במושגים אלוהיים ללא ההכנות הראויות מזיקה). אם-כן, על פי ה"בני יששכר" לימוד אחדות ה' המביא לשלילת ההגשמה הוא הכרח לכל יהודי. לכן בספר ה"יד החזקה" שנועד להמון, מביא הרמב"ם הוכחות שכליות לכך. אולם חקירה שכלית של מציאות ה' מתאימה רק ליחידים אחרי ההכנות המתאימות (כמורה נבוכים הרמב"ם מביא הוכחות שכליות למציאות ה' כאשר הוא מתמודד עם שיטת הפילוסופים, אך אין מכם ראייה שיש חובה לעסוק בכך).

ז, אלוה זה - אחד הוא; אינו לא שנים ולא יתר על שנים, אלא אחד שאין כיחודו אחד ייחוד ה' מן האחדים הנמצאין בעולם: לא אחד כמין, שהוא כולל אחדים הרבה, ולא אחד כגוף, שהוא נחלק למחלקות ולקצוות, אלא יחוד שאין יחוד אחר כמותו בעולם.

ז, אלו היו האלוהות הרבה - היו גופין וגויות, מפני שאין הנמנין השוין במציאתן נפרדין זה מזה אלא במארעין שארעו הגופות והגויות. ואלו היו היוצרים גוף וגויה - היה לו קץ ותכלית, שאי אפשר להיות גוף שאין לו קץ. וכל שיש לו קץ ותכלית - יש לכוונו קץ וסוף.

ז, ואלהינו ברוך שמו - הואיל וכחו אין לו קץ ואינו פוסק, שהרי הגלגל סובב תמיד, אין כחו כח גוף. והואיל ואינו גוף - לא יארעו מארעות הגופות כדי שיהא נחלק ונפרד מאחר; לפיכך אי אפשר שיהיה אלא אחד. וידיעת דבר זה - מצוות עשה, שנאמר: "יי אלהינו יי אחד" (דברים ו, ד).

אחד שאין כיחודו - רק הקב"ה ראוי לתואר "אחד". מין - שם כללי המכיל פרטים בקבוצה, כגון השם 'אדם', הכולל את הפרטים ראובן ושמעון ועוד הרבה אחרים (מילות ההיגיון י). **למחלקות ולקצוות** - שניתן לחלקו חלוקה פנימית ולהצביע על קצוות שלו: מעלה, מטה וכו'. הוכחת אחדות ה' נעשית בשלושה שלבים: (1) שאם אינו חומרי, מוכרח שהוא אחד; (2) שאם הוא אינוסופי, מוכרח שאינו חומרי; (3) שהוא אינוסופי. לכן מוכרח שאינו חומרי ושהוא אחד. **אלו היו האלוהות הרבה וכו'** - הוכחת של 1 בדרך השלילה: אילו לא היה ה' אחד, היה מוכרח שהוא חומרי, מפני שאם יש הבדל בין דברים נבדלים ("הנמנים" = הניתנים להימנות), הרי זה רק בשל תכונותיהם החומריות (במאורעות וכו'). **גופין וגויות** - מילים נרדפות. **ואלו היו היוצרים וכו'** - הוכחת של 2 בדרך השלילה: אילו ה' היה חומרי, היה סופי וכוחו סופי. **שהרי הגלגל סובב תמיד** - הוכחת של 3: אם תנועת גרמי השמים היא מעגלית ואינוסופית (כפי שהסיקו הקדמונים מהתבוננות בהם), מוכרח שהמקור לתנועתם הוא אינוסופי, והוא ה' (ראה גם מורה ב, ד-ז). יש לציין שכיום מוכח שבכל פרט קטן ביקום כולו, האטום, יש תנועה תמידית של האלקטרון סביב הגרעין, והדבר מעצים מאוד את דברי רבנו.